

УДК 323.285(=18)(497.115)"1981"
323.283:929 Меха Т.

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2022.1.ris.171-207>

Оригинални научни рад

Примљен: 29. 3. 2021.

Прихваћен: 18. 2. 2022.

Петар РИСТАНОВИЋ

Институт за српску културу, Приштина/Лепосавић
petar.ristanovic@gmail.com

Лице и наличје мита о националној борби Албанаца са Косова – случај Тахира Мехе*

АПСТРАКТ: У раду су разјашњене околности под којима је 13. маја 1981. године, у селу Доње Преказе у Дреници (САП Косово), дошло до погибије четири и рањавања три припадника специјалне јединице југословенске савезне милиције. Покушај привођења Тахира Мехе на одслужење двомесечне казне затвора претворио се у оружани окршај у коме су, поред четворице милицајаца, убијени и Тахир и његов отац Небих. Међу Албанцима је око њиховог живота и погибије испреден мит, који је потом уграђен у темеље сепаратистичког покрета и покушаје изградње државности Косова. Обиман архивски материјал прикупљен након окршаја детаљно расветљава наличје овог мита.

Кључне речи: Тахир Меха, Доње Преказе, САП Косово, косовско питање, демонстрације на Косову 1981, Адем Јашари

„За Албана Меху предстојећа утакмица је много више од фудбалског меча. За њега је то историјска мисија.“¹ Овим речима је албански интернет портал „Illyriapress“ најавио фудбалску утакмицу

* Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада Института за српску културу Приштина/Лепосавић, по Уговору склопљеном са Министарством просвете, науке и технолошког развоја бр. 451-03-68/2020-14/ 200020 од 24. јануара 2020. године.

1 „Nipi i dëshmorit Tahir Meha, Albani, luan kundër Serbisë, në Beograd“, datum pristupa 22. 12. 2020, <http://illyriapress.com/nipi-deshmorit-tahir-meha-albani-luan-kunder-serbise-ne-beograd/>

између репрезентација Албаније и Србије, у октобру 2014. године. Тадашњи фудбалер немачког Падерборна је обећао гол, што је требало да буде симболична освета Србима за убиство његовог даљег рођака и албанског националног хероја Тахира Мехе, 33 године раније.

Име Тахира Мехе² (1943–1981) Србима је скоро потпуно непознато. За Албанце, он је „мученик“ страдао у борби против Срба, јунак из Дренице чија је смрт инспирисала борбу најпознатијег модерног албанског националног хероја – Адема Јашарија. Прича о Тахиру Мехи се током деведесетих нашла у уџбеницима паралелног система образовања који су Албанци успоставили у Аутономној покрајини (АП) Косово и Метохија.³ Убрзо након окончања рата 1999. године један од вођа тзв. Ослободилачке војске Косова (ОВК) и члан прелазне владе Азем Суља постхумно је одликовао медаљом части Тахира и његовог оца Небиха Меху. Током наредних година представници институција у Приштини и удружења ветерана ОВК постхумно су им доделили и друга највиша одликовања, укључујући златну медаљу „Борац за слободу – Адем Јашари“.⁴

Сећање на Тахира Меху данас се међу Албанцима чува свечаним седницама и академијама које се организују сваког 13. маја у Скупштини Косова и општини Србица (алб. *Skënderaj*). Улице у Јужној Митровици, Приштини, Урошевцу, Призрену и Србици носе његово име. О његовој смрти је написано мноштво текстова и песама, снимљено више документарних филмова и телевизијских прилога. Популарне песме испеване у његову част постале су обавезни део репертоара славља са „патриотском“ музиком.

Након рата 1999. рушевине куће породице Меха („куле Мехеја“) заједно са меморијалним комплексом подигнутим на месту убиства Адема Јашарија и чланова његове породице постале су једно од места националних ходочашћа Албанаца и честа тачка предизборних посета албанских политичара. Кућа је 2014. године обновље-

2 У литератури на албанском Тахиново презиме се увек наводи као Меха. У архивским документима на српском језику најчешће се наводи верзија Мехеја. У раду је коришћена албанска верзија, како и данас чланови породице себе називају. Верзија Мехеја коришћена је само у навођењу назива коришћених докумената, као и код назива махале у селу Доње Преказе, где су припадници шире породице Меха живели.

3 Denisa Kostovicova, *Kosovo. The politics of identity and space*, (London: Routledge, 2005), 155.

4 Sabile Keçmezi-Basha, *Qëndresa shekullore e familjes – Tahir Meha*, (Prishtinë: Instituti i Historisë „Ali Hadri“, 1995), 265–279.

на и у њој је постављена изложба о „стогодишњој борби породице Меха“. Посетиоци спомен-собе, поред Тахирове фотографије, могу видети и оне Емина Лате Мехе (1882–1974), Тахировог деде, и Небиха Мехе (1910–1981), Тахировог оца. Такође, ту је и фотографија Бећира Мехе (1936–1999), Тахировог брата који је 25. марта 1999. као борац ОВК страдао током сукоба са полицијом код села Чубрељ (алб. Çubrel). Његов син Енвер (1966) такође је учествовао у албанској побуни 1998–1999. Рањен је, али је преживео рат. У борбама на страни ОВК је учествовао и Емин Меха, син Тахировог брата од стрица.⁵

О „мученику“ Тахиру Мехи и „стогодишњој борби“ његове породице објављене су две књиге. Прву је написао Мехмет Бислими,⁶ публициста из Дренице, присталица албанског сепаратистичког покрета осуђен 1981. због учешћа у албанским демонстрацијама, исписивања националистичких парола и ширења непријатељске пропаганде.⁷ Друга књига је настала из пера Сабиле Кечмези-Баше,⁸ историчарке запослене у Историјском институту „Али Хадри“ у Приштини. Обе књиге се темеље на данас доминантном и практично једином наративу присутном у друштву Албанаца на Косову. Аутори тврде да су Албанци након „жртвовања у антифашистичком рату“⁹ 1945. поново пали под „српско-словенску окупацију“, током које су били жртве „геноцида“. Све проблеме са којима су се сусретали грађани у свим републикама комунистичке Југославије (сиромаштво, миграције у иностранство, незапосленост, обавезни откуп и др.) аутори наводе као примере антиалбанске политике. О дискурсу

5 Кеџмези-Баша, *n. d.*, 81.

6 Мехмет Бислими (1958), публициста, рођен у селу Горње Преказе, у Дреници. Студирао је у Приштини. Због противдржавног деловања је ухапшен 1981. и на робији је провео пет година. Емигрирао је у Швајцарску 1994. Учествовао је у раду фонда „Отаџбина зове“ албанске емиграције. Публицистичким радом се повремено бавио од студентских дана. Пре монографије о Тахиру Мехи објавио је неколико књига поезије.

7 Архив Југославије (АЈ), Фонд 212, Савезни суд, кутија 4, Строго поверљива архива, Пресуда број К-бр. 162/81.

8 Сабиле Кечмези-Баша (1954), историчарка, рођена у селу Коретин код Косовске Каменице. Дипломирала је на Факултету политичких наука у Београду 1977. и докторирала на Филозофском факултету у Приштини 1984. Од 1979. запослена је на Историјском институт „Али Хадри“ у Приштини. Објавила је више десетина научних радова и монографија. Претежно се бави историјом албанског националног сепаратистичког покрета за време СФРЈ. У периоду од 2001. до 2004. била је посланица у Скупштини Косова.

9 Кеџмези-Баша, *n. d.*, 41; Mehmet Bislimi, *Këtu i thonë Drenicë. Tahir Meha – Monografi* (St. Gallen: Shoqata Kulturore Shqiptare Mëhmëdheu, 2004), 72.

речито сведочи податак да оба аутора партизанске јединице које су 1945. успоставиле контролу над простором касније проглашене Аутономне косовско-метохијске области (АКМО) називају српско-четничком окупаторском војском.¹⁰

Ове две књиге утврђују својеврсни „канон“ легенде о Тахиру Мехи. Тахиров живот и смрт се приказују као наставак патриотске традиције борбе „хероја Дренице“ и истакнутих бораца против Срба: Ахмета Делија, Азема Бејте, Шаџира Смаке, Мехмета Делија, Шабана Полуже, Мехмета Градице, Мифтара Барјактарија и других.¹¹

Оба аутора са израженим националним заносом пишу о историји породице Меха, приказујући их као истакнуте патриоте, одане идеји „етничке“, тј. Велике Албаније и борби против „српских окупатора“. Успут дају крајње романтизовану слику традиционалног друштва Албанаца. О карактеру те слике речито сведоче тврдње о Тахировој љубави према оружју. Сабиле Кечмези-Баша пише да су мушкарци из породице Меха „могли да живе без воде и хлеба, али не и без оружја“.¹² Бислими иде још даље, тврдећи да је Тахир волео оружје „више него рођену децу“.¹³ Међу Албанцима у срединама са окамењеним традиционалним друштвеним нормама, попут Дренице, оружје је заиста посматрано као нека врста сакралног објекта. „Сраслост“ људи са оружјем у традиционалном албанском друштву осликава реченица најпознатијег албанског писца Исмаила Кадареа – да је пушка за Албанца наставак кичменог стуба. У књигама Сабиле Кечмези-Баше и Мехмета Бислимија друштво оружане „племенске демократије“, у коме је војник сваки мушкарац довољно одрастао да држи пушку, описује се са поносом и дивљењем. У таквом друштву кућа је стециште наоружаних људи, а основна обавеза старешине домаћинства да набави оружје за све мушке чланове.¹⁴ Директан одраз окошталних норми које су се међу Албанцима, посебно у Дреници, задржале до краја 20. века јесу наводне речи Тахира Мехе да не треба правити велику кућу нити куповати пуно трактора, већ штедети новац и куповати оружје, јер се њиме бране и кућа и трактор.¹⁵ Иако су овакви ставови 1981. године били крајње анахрони и

10 Кеџмези-Баша, *n. d.*, 69, 82; Bislimi, *n. d.*, 38, 51–52, 56.

11 Bislimi, *n. d.*, 230.

12 Кеџмези-Баша, *n. d.*, 90.

13 Bislimi, *n. d.*, 78, 97–101.

14 Ljubodrag Dimić, Ђорђе Borozan, „Političke i bezbednosne prilike na Kosovu i Metohiji u prvoj polovini 1920. godine“, *Istorija 20. veka* 1–2/1999, 89.

15 Bislimi, *n. d.*, 78.

представљали својеврстан реликт премодерног друштва, аутори их користе како би Тахира Меху представили као хероја отргнутог из давних, јуначких времена.

„Стогодишњу“ борбу породице Меха отпочео је Емин Лата Меха, један од чланова дружине Азема Бејте, вође качака у дреничко-вучитрнском крају након Првог светског рата. Према „канону“ легенде, Емин Лата је био један од најближих Бејтиних људи и са њим се борио за успостављање Велике Албаније. Током сукоба са жандармеријом недалеко од Вучитрна, Емин је рањен док је његов брат Мехмет убијен.¹⁶

Име Емина Лате се не помиње у објављеним документима и истраживачким радовима о сукобима жандармерије Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (СХС) са качачким бандама.¹⁷ Колико је заиста био близак Азему Бејти немогуће је рећи. Бејта је био опортунист који се у име Косовског комитета борио за успостављање Велике Албаније, али му то није сметало да склапа привремене споразуме са властима Краљевине СХС, хвали се заједничком борбом са српском војском против аустроугарских јединица 1918. године и прича о братимљењу са Костом Пећанцем.¹⁸ У периоду од 1921. до 1923. био је неформални господар тзв. Мале Албаније, зоне од неколико села у околини Галице, којој је припадало и Доње Преказе, где је живео Емин Лата Меха. Бејта је убијен 1924, након чега је активност качака замрла. Већина некадашњих припадника качачких одреда, укључујући по свој прилици и Емина Лату, наставила је да мирно живи у својим домовима.

Борбу породице Меха, опет према „канону“ легенде, наставио је Еминов син Небих, саборац Шабана Полуше током албанског устанка у Дреници 1945. године. Извод из криминалистичке евиденције показује да Небих није био кривично гоњен у комунистичкој Југославији.¹⁹ У евиденцији Службе државне безбедности (СДБ) нема доказа да је заиста учествовао у побуни 1945. Ипак, с обзиром на ма-

16 Кеџмеџи-Баша, *n. d.*, 71.

17 Љубодраг Димић, Ђорђе Борозан, *Југословенска држава и Албанци*, том 1–2, (Београд: Службени лист СРЈ, Архив Југославије, Војно-историјски институт, 1998–1999); Драги Маликовић, *Качачки покрет на Косову и Метохији 1918–1924*, (Лепосавић, Косовска Митровица: Институт за српску културу Приштина/Лепосавић, Филозофски факултет у Косовској Митровици, 2005).

18 Petrit Imami, *Srbi i Albanci kroz vekove*, том 1, (Beograd: Samizdat B92, 2016), 392–396.

19 АЈ, Фонд 803, Председништво СФРЈ, Савезни савет за заштиту уставног поретка, к. 1849, Прилог 1: Извод из криминалистичке евиденције Мехе Небиха, од 15. 5. 1981.

совност устанка у Дреници и касније родбинске везе између две породице, може се претпоставити да је Небих био међу побуњеницима и да је након слома побуне амнестиран заједно са другим преживелима. О постојању веза између две породице сведочи чињеница да је Ахмет Кастрати²⁰ (1920), син Шабана Полуже, оженио Хајрије Меха, ћерку Небиха и сестру Тахира Мехе.²¹

„Канон“ даље каже да су борбу против „окупације“ наставили Небихов брат Мехмет и син Бећир. Мехмет је 1952. ухапшен и кажњен са две године затвора због јатаковања групи балиста предвођених Дервишом Копривом. Бећир је ухапшен 1959. као члан илегалне сепаратистичке групе „Албанска патња“. Казну од две године затвора је издржао на Голом отоку.²²

Документација СДБ-а из Србице показује да је Мехмет Меха 1952. осуђен као део групе која је учествовала у пружању помоћи и скривању одметника Дервиша Коприве. Првооптужени Шабан Меха (1916) кажњен је са 15 година строгог затвора због јатаковања.²³ Мехмет је осуђен на годину дана затвора, што указује да је тек издалека био укључен у читаву акцију.²⁴ Исти извештај показује да је Бећир Меха 1959. осуђен на две године затвора због провалне крађе и непријатељске делатности. Шесторица припадника групе су откривена након крађе пушке у јавној згради у суседном селу Горње Преказе. Првооптужени Бислим Бислими је кажњен са пет година затвора, а остала петорица са казнама од 16 месеци до две године. Високе казне за не превише озбиљно дело су биле одраз распрострањеног страха да би на простору АКМО и посебно Дренице могло да дође до подизања масовне албанске побуне. Због тога су строге казне за сваки вид „непријатељске активности“ изрицане као мера превенције.

20 Ахмет Кастрати се на више места у документима помиње и као Мет или Мето (скраћено од Ахмет) Шабани. Шабани је изведено од имена његовог оца, Шабана. У годинама након Другог светског рата Ахмет је био организатор илегалне групе у свом селу Полужи, која је деловала као део организације Национал Демократик Шиптар. Откривени су 1950, након чега је 16 чланова групе изведено пред суд. Игор Вукадиновић, „Аутономија Косова и Метохије у Србији 1945–1969“, (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2020), 649.

21 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Провера за Ахмет Кастратија из села Полуже и Хабиб Шаље из села Вербовц СО Глоговац, 17. 5. 1981.

22 Кеџмеџи-Basha, *n. d.*, 69–79; Bislimi, *n. d.*, 47–72.

23 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Извештај Службе државне безбедности ПСУП-а САПК, 27. 5. 1981.

24 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Подаци за лица из Мехаж-махале у селу Доњи Преказ – СО Србица.

„Столеће дугу борбу породице Меха“, како „канон“ легенде говори, 13. маја 1981. наставио је Тахир Меха. Разлози због којих је дошло до оружаног сукоба Тахира и Небиха Мехе са милицијом у књигама су магловито приказани. Сабиле Кечмези-Баша тврди да су милицајци („удбаши“, како их назива) често провоцирали Тахира, због његовог патриотизма. После једног инцидента на пијаци у Србици 1979. ушао је у конфликт са њима. Након пребијања и вишемесечног боравка у притвору, „злогласни“ суд у Митровици га је осудио на два месеца затвора. Тахир је, како ауторка наводи, породици рекао да се „жив неће предати“ и да милиција ради „по српским наређењима“.²⁵ Када су 1980. у Србици милицајци покушали да га приведу на одслужење казне наводно су запуцали на њега, због чега је био приморан да се брани пуцајући из пиштоља. Иако рањен, успео је да побегне, након чега је живео као бегунац. Неко време се скривао код познаника и рођака у околним селима и брдима. Потом се вратио кући и наставио да нормално живи и обрађује земљу. Сабиле Кечмези-Баша наводи да је све време са собом носио прави арсенал оружја (што је још један одраз својеврсног култа оружја који је присутан у читавој легенди) и да се рођацима закљичао да ће „започети рат“ ако милиција поново покуша да га ухапси. То се и догодило 13. маја 1981, када су „фашистички нападачи“, како их ауторка назива, покушали да га приведу.²⁶

Мехмет Бислими о догађајима који су претходили покушају хапшења Тахира Мехе 13. маја 1981. такође пише на сличан, магловит начин. Главни мотиви су исти. Тахир је због патриотизма био на мети милиције („удбе“). Због тога је био приморан да живи „као у заробљеништву“.²⁷ Након инцидента на пијаци 1979. ухапшен је и притворен. У затвору је малтретиран и тешко пребијен, због чега се закleo да се жив неће поново предати „крвожедним освајачима“.²⁸ Кроз читав текст се инсистира на наводној Тахировој жељи да се са оружјем супротстави „српско-словенској окупацији“, о чему је наводно често говорио.²⁹

Обоје аутора се слажу да је покушај хапшења 13. маја 1981. био планирана провокација „удбаша“, намерно организована на Дан

25 Кечмези-Basha, *n. d.*, 91.

26 Исто, 95.

27 Bislimi, *n. d.*, 51.

28 Исто, 132.

29 Исто, 91, 117.

безбедности, који се тога дана обележавао.³⁰ Бислими чак тврди да је наредба за акцију дошла „с врха“, из Београда, и да је држана у тајности од припадника милиције у Србици.³¹ Овакве тврдње су постале опште место у легенди изграђеној око догађаја у селу Доње Преказе.

У обе књиге акција хапшења се повезује са масовним демонстрацијама Албанаца из марта и априла. Тврдња да је Тахир Меха подржавао демонстрације и да су оне биле разлог због кога се нашао на удару милиције данас је широко распрострањена. У говору који је 13. маја 2018. одржао крај гроба Тахира Мехе, премијер Косова и некадашњи вођа ОВК Рамуш Харадинај је рекао да се Меха супротставио пребијању и затварању албанске омладине након демонстрација.³²

Сам ток сукоба Тахира и милиције у обе књиге је приказан на основу сличних докумената. Основу чине извештаји достављени покрајинском СУП-у и тзв. „Досије Меха“, објављен у приштинском листу на албанском *Коха Диторе*, 2000. године. Аутори упадљиво уздижу Тахиново јунаштво и инсистирају на његовим израженим националним осећањима, која је, наводно, током сукоба са милицијом ватрено исказивао покличима и песмом. Херојство доказују увећавањем снага милиције са којима се суочио, тврдњама да је у акцији привођења била ангажована војска и наглашавајући да су коришћени хеликоптери и тенкови. Понавља се и тврдња да је Тахир уништио бар један „тенк“.

Уочљиво је да аутори избегавају да помињу имена Албанаца који су се нашли насупрот Тахира. Инсистира се на одговорности Срба, па тако за Тахиново пребијање у затвору у Србици Мехмет Бислими каже да су га пребили Албанци, али да су наредбодавци били Срби – „удбаши“.³³ Слично је и са описом догађаја од 13. маја 1981. Иако је међу милицајцима из Србице било знатно више Албанаца него Срба (11 Албанаца и четворица Срба³⁴) српска имена се чешће наводе и понављају, док се албанска најчешће прескачу.

30 Кеџмези-Баша, *n. d.*, 118, 199.

31 Bislimi, *n. d.*, 188.

32 „Kryeministri Haradinaj: Prekazi bashkon shumë histori për shqiptarët“, datum pristupa 22. 12. 2020, <https://kryeministri-ks.net/kryeministri-haradinaj-prekazi-bashkon-shume-histori-per-shqiptaret/>

33 Bislimi, *n. d.*, 125.

34 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Депеша заменика командира станице милиције у Србици, Момчила Шаковића, упућена подсекретару за јавну безбедност ПСУП-а, Бајраму Марају, 15. 5. 1981.

У обе књиге се наводи званични број од четири убијена и три рањена милицајца, али се наводе и алтернативне „истине“. Тако је наводно Србин, доктор у болници у Србици, изјавио да је стварни број убијених милицајца био 22 а да их је 14 рањено. Неименовани Албанац, регрутован у јединицу територијалне одбране (ТО), наводно је видео 27 убијених и 45 рањених милицајаца.³⁵

Овакве тврдње су постале општеприхваћена „истина“ у легенди о Тахиру Мехи. Током говора на свечаној седници Скупштине Косова, 13. маја 2013, организованој поводом 32. годишњице од догађаја у селу Доње Преказе, некадашњи члан сепаратистичког покрета и један од организатора ОВК у Дреници Рамиз Ладровци је истакао да су Тахир и Небих Меха убили 24 милицајца, а да је југословенски режим могао да прикрије њихову смрт јер су у питању били специјалци одабрани међу сирочадима, посебно одгајани за такву улогу.³⁶

Други важан детаљ „канона“ легенде о Тахиру Мехи је тврдња да је његову и Небихову сахрану организовао рођак по мајци Шабан Јашари, отац организатора ОВК у Дреници Адема и Хамзе Јашарија. За Албанце на Косову је данас неупитна истина да су Шабан, Адем и Хамза над гробовима палих рођака изrekli заклетву да ће наставити њихову борбу, „до смрти!“³⁷ Због тога се борба Тахира Мехе сматра за претечу борбе ОВК, његов гест је, како је то рекао Рифат Јашари, преживели брат Адема Јашарија, разрешио дилему да ли Албанци борбу треба да воде оловком или пушком.³⁸

Поред „канона“ легенде, постоје и друге, „апокрифне“ верзије. Једна од популарних прича говори како је сукоб Тахира Мехе са милицијом 1979. године избио због породичне реликвије – пиштоља Азема Бејте. Према овој верзији, Бејта је пред смрт пиштољ поклатио саборцу и блиском пријатељу Емину Лати. Овај је потом оружје предао свом сину Небиху, који је са њим за појасом учествовао у устанку са Шабаном Полужом. Потом је пиштољ предао сину Тахиру, уз аманет да настави борбу против Срба. Прича даље говори да се пиштољ налазио за појасом Тахиру када је милиција у Србици покушала да га разоружа и приведе. Не желећи да се одвоји од њега, запуцао је на милицајце, што је био повод за каснију акцију хапшења и читав окршај. Ова верзија се може прочитати на албанским националистич-

35 Кеџмези-Basha, *n. d.*, 129.

36 Исто, 200.

37 Исто, 192.

38 Исто, 194.

ким интернет порталима, као и у одељку Википедије о Тахиру Мехи на српском, албанском и енглеском језику.³⁹

Легенда о Тахиру Мехи је нарастала брзо. У марту 1989, након насилних демонстрација на Косову током којих је дошло до низа оружаних окршаја, у мадридском дневном листу *Ел Паис* објављен је текст под насловом „Наследници Тахира Мехе“. Аутор са симпатијама пише о борби група наоружаних Албанаца против милиције. Као њиховог узора и „идеолошког оца“ наводи Тахира Меху, за кога каже да је био рудар који је 1981. у Митровици током оружаног окршаја убио осам милицајаца, пре него што је себи одузео живот.⁴⁰ Само осам година од стварних догађаја, о којима је југословенска штампа на српском и албанском опширно писала, у причи о Тахиру Мехи легендарно је већ увелико надвладао истину.

За Албанце данас убиство Тахира и Небиха Мехе било је „ликвидација невиних људи“,⁴¹ извршена јер су „волели слободу више од живота“.⁴² Пали су као „мученици за нацију“,⁴³ директно инспиришући борбу покретача ОВК. Дискурс је истоветан било да је реч о свечаним говорима, текстовима у медијима, документарним емисијама, популарним песмама или историјским књигама. У емисији „Тахир Меха непоражен у својој кули“ Радио Телевизије Косова, из 2014, упорно се говори о „српској полицији“, „србо-комунистима“, српској окупацији...⁴⁴

Док је међу Албанцима легенда о Тахиру Мехи расла, његово име је брзо нестало из колективног сећања Срба. За разлику од убиства Данила Милинчића у Самодрежи 1982, случаја Мартиновић из 1985. или злочина Азиза Кељмендија у Параћину 1987, у годинама након 1981. медији на српском језику о Тахиру Мехи нису писали. Читава историјска епизода би неизбежно потпуно утонула у мит да није сачувана обимна архивска документација на основу које је могуће реконструисати позадину догађаја над којима је мит касније изграђен.

Због чињенице да су у акцији хапшења Тахира Мехе 13. маја 1981. у селу Доње Преказе убијена четири припадника специјалне јединице Бригаде милиције Савезног секретаријата унутрашњих послова (ССУП), Председништво СФРЈ је наложило савезном секретару за унутрашње послове Фрању Херљевићу да оформи Комисију са

39 Datum pristupa 21. 12. 2020, https://en.wikipedia.org/wiki/Tahir_Meha

40 Herman Tertsch, „Los herederos de Tahir Meha“, *El País*, 31. 3. 1989.

41 Кеџмеџи-Баша, *n. d.*, 152.

42 Bislimi, *n. d.*, 200.

43 Исто, 35.

44 „Tahir Meha i pamposhtur në kullën e tij“, *RTK*, 2013.

задатком да испита и утврди околности под којима је употребљена специјална јединица, услове и околности под којима је деловао противник (или евентуални противници) и донесе реалан закључак о читавом случају. Комисија је формирана 14. маја 1981. Међу седам чланова били су представници савезног, републичког и покрајинског СУП-а, као и Института за безбедност.⁴⁵ Опширан извештај, на 43 стране, Комисија је завршила 2. јуна.⁴⁶ Пратила су га два прилога, са више од 400 страна материјала: изјава, извештаја, резултата вештачења и других докумената прикупљених током рада Комисије.⁴⁷ Једна копија ове документације, означене са „државна тајна“, данас се налази у Архиву Југославије у Београду, у Фонду Председништво СФРЈ, међу документацијом Савезног савета за заштиту уставног поретка. На основу ње је могуће детаљно реконструисати предисторију и сам ток оружаног сукоба у селу Доње Преказе 13. маја 1981.

Село Доње Преказе се дели на четири махале: Меха(ј), Кодра, Љуштаку и Јашари, свака са својим одвојеним гробљима и бунарима. Према извештају СДБ-а из Србице 1981. махала Мехај је бројала 18 кућа, Кодра 25, Љуштаку 24, док је у махали Јашари било 25 кућа. Од махале Мехај друге су биле удаљене око два километра, а још два километра даље се налазио центар Србице. У извештају је изричито наведено да припадници породица Јашари, Кодра и Љуштаку нису одржавали контакте са породицом Небиха и Тахира Мехе.⁴⁸

Бројни припадници све четири породице из Доњег Преказе борили су се у одредима качака након Првог светског рата и, поново на страни Шабана Полуже, током побуне 1945. године. Када је 1998. букнула оружана побуна ОВК, многи чланови ових породица су били међу њеним предводницима. Контролу над Србицом су за-

45 Председник Комисије је био Драшко Јуришић, заменик савезног секретара за унутрашње послове. Поред њега, чланови комисије су били: генерал-мајор Јован Поповић, директор Института за безбедност; Обрад Марковић, начелник Управе у РСУП-у СР Србије; Бајрам Марај, подсекретар ПСУП-а САП Косова; Томислав Ристић, виши инспектор у Управи за сузбијање криминалитета ССУП-а; Ибрахим Риђешић, начелник Сектора у Институту за безбедност; и Миленко Тодоровић, водећи истраживач у Институту за безбедност.

46 АЈ, 803, к. 1849, Извештај о околностима у којима су погинула 4. и рањена 3. припадника службе безбедности на дан 13. 05. 1981. године у селу Доње Преказе СО Србица САП Косово, СР Србија, од 02. 06. 1981. (Државна тајна)

47 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Оперативни материјали са пресеком и оценом стања, изјаве и остали материјали (Државна тајна); Прилог 2: Опис лица места, материјални докази и фото документација. (Државна тајна).

48 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Извештај Службе државне безбедности ПСУП-а САПК, 27. 5. 1981.

држали и након рата, па је дугогодишњи градоначелник места био један од лидера ОВК, оптужен за ратне злочине (и пред Хашким трибуналом ослобођен) Сами Љуштаку. Сменио га је 2017. Беким Јашари, син Хамзе и унук Шабана Јашарија.

Албанци данас о Доњем Преказу говоре као о месту легендарном по својој непокорности „србо-словенској окупацији“. Међутим, документа село и ширу област Дренице откривају као првенствено неразвијен, заостао крај, заробљен у окамењене норме премодерног друштва, у коме су животи људи били проткани насиљем. Иако је Доње Преказе по традицији било побуњенички крај, опширна документација коју је прикупила Комисија показује да је у махали Мехаж тек шест грађана било у евиденцији СДБ-а због непријатељске делатности. Двојица су раније илегално емигрирала у Албанију и тамо наставила живот. Друга двојица су била у евиденцији службе због јатаковања Дервишу Коприви 1949–1951, док су само двојица, један студент и један пензионер, 1981. третирано као албански националисти.⁴⁹ Истовремено, чак 38 лица из махале Мехаж се налазило у кривичној евиденцији Службе јавне безбедности, због различитих кривичних дела.

О заступљености насиља у свакодневном животу у селу Доње Преказе сведоче биографије Тахира Мехе и његових најближих сродника. Тахир је рођен док је још трајао Други светски рат, 10. октобра 1943, дете је Небиха и Ханифе (девојачко Гаши). Војни рок је служио у Титограду (Подгорици). Рано је показао преку природу. Имао је само 17 година (1960) када је против њега поднесена кривична пријава због туче и наношења тешких телесних повреда.⁵⁰ Суђење никад није доведено до краја па је случај застарео. Следеће, 1961. године, прекршајно је кажњен са 60 дана затвора, поново због туче. Нова кривична пријава је против њега подигнута 1967. због спречавања службеног лица у вршењу службене радње. Случај је касније одбачен. Следеће године поднета је нова пријава, овај пут због покушаја убиства.⁵¹ Ни

49 Студент Садрија Меха је у евиденцији био због учешћа у демонстрацијама у Приштини 1. и 2. априла 1981, док је пензионер Рушит Меха у евиденцији био због националистичких изјава.

50 Повреде је нанео свом суседу Рустему Сејдиуу.

51 Тахир је 1966. ушао у сукоб са 40 година старијим рођаком Маљзимом Мехом. Након туче, Маљзим га је ранио из ватреног оружја. Тахир је због тога био решен да се освети. Годину дана касније ножем је ранио Маљзимовог сина Шабана. Милиција је дошла до информације да Тахиров брат Бећир такође спрема освету и да планира да убије Маљзима или Шабана. Организовано је

овај случај никада није окончан. Нова пријава против Тахира је поднесена 1976, поново због спречавања службеног лица у вршењу службене дужности.⁵² Донесена је првостепена пресуда, али је другостепени суд случај вратио на поновно суђење. Оно никада није одржано.

Низ случајева сведочи о насилној природи Тахира Мехе. Међутим, досијеа његових ближих и даљих рођака показују да такав образац понашања није био само одраз његове личности већ и владајућих друштвених односа. Као што је већ наведено, Бефир Меха, Тахиров старији брат, осуђен је 1959. због деловања у оквиру једне илегалне сепаратистичке организације. Поред тога, прекршајно је кажњаван због крађа, супротстављања службеним лицима и nanoшења телесних повреда опасним средством.

Тахиров и Бефиров стриц Мехмет Меха (1931) кажњен је 1952. са годину дана тешког затвора због јатаковања. Потом је 1963. прекршајно кажњен због недозвољеног ношења оружја. Две године касније, 1965, осуђен је на седам година затвора за дело „помагање у убиству из безобзирне освете“. Мехметов син Зумбер Меха (1946) осуђен је исте године на пет година затвора због покушаја убиства.⁵³

Поред наведених, низ ближих и даљих рођака Тахира Мехе осуђиван је на казне затвора због разних тешких кривичних дела. Четворица мушкараца из махале Мехај осуђивана су због убиства а још тројица због покушаја убиства.⁵⁴

Подаци речито показују да је насиље било дубоко укореењено у начин живота у Дреници. У брдовитом крају који одваја косовску котлину од Метохије, традиционални друштвени односи су опстајали скоро недирнути протоком времена. Чак и у касним осамдесетим канун Леке Дукађинија је имао већу снагу него закони Југославије. Становништво се упорно опирало свакој промени, иако су у Глоговац, суседну општину која се заједно са општином Србица налази у центру Дренице, током периода комунистичке Југославије уложена огромна средства у програм фероникла. Насеље је урбанизовано, на-

мирење породица, након чега је спор званично разрешен па је суд одустао од тужби. Односи између породица су остали лоши и једни другима више нису ишли на славља и жалости.

52 Пријава је поднесена јер је Тахир спречавао раднике „Електрокосова“ да спроведу струју преко његовог имања. Том приликом се потукао са њима. Једном раднику је нанео тешке телесне повреде.

53 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Подаци за лица из Мехај-махале у селу Доњи Преказ - СО Србица.

54 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Информација СЈБ ССУП-а, од 21. маја 1981.

прављени су путеви, школе и установе културе. И поред тога, окамењене односе је било тешко разбити. Отпор еманципацији и насиље као средство решавања спорова били су начин живота у овом заосталом пределу. Тахир Меха се међу Албанцима данас приказује као архетипски продукт Дренице. Он је то заиста и био – али на сасвим другачији начин него што то говоре његове глорификоване биографије.

Завршио је четири разреда основне школе. Супротно тврдњама албанских публициста да му је одлазак у средњу школу био забрањен због непријатељске прошлости његове породице, Тахир никада није показао жељу за даљим школовањем. У ствари, четири завршена разреда је имао само на папиру, будући да је, по сведочењу супруге Шефкије, био неписмен и није умео чак ни да се потпише.⁵⁵

Као и остали чланови шире породице, живео је од земљорадње и повремено обављао физичке сезонске послове. Једно време је провео радећи у Немачкој и Аустрији, где је успео да обезбеди малу уштеђевину, која је касније била предмет свађе са братом Бећиром.⁵⁶ Са првом супругом Хиром је 1966. добио ћерку Заду, звану Михрија. Убрзо су се развели, јер Тахир није био задовољан њеним понашањем у кући. Хира се поново удала и није одржавала контакт са Тахиrom нити са ћерком, која је остала са оцем.⁵⁷ Тахир се поново оженио 1971, Шефкијом (1955), а шест година касније је кући довео и Хоку (1957), са којом је живео у ванбрачној заједници. Другу супругу је довео због неостварене жеље да добије сина. Шефкија је изјавила да се сложила са тим и да се са Хоком добро слагала, биле су „као сестре“.⁵⁸ Ипак, Тахиrowa жеља да добије сина се није испунила. Са Шефкијом је имао две ћерке, Антигону (1976) и Софију (1979), а са Хоком још две, Букурије (1977) и Саљу (1980).

Супруге су сведочиле да су односи у ужој породици били добри, иако их је Тахир повремено тукао.⁵⁹ Правдале су то његовом преком, плаховитом природом, која га је често водила у свађе и туче. Због тога је био у лошим односима са већим делом родбине. Односи су били толико лоши да ни он ни његове две супруге за десет година никоме из шире фамилије нису отишли на весеље или жалост, што

55 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Шефкије Мехај, од 17. маја 1981.

56 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Бећира Мехаја, од 17. маја 1981.

57 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Михрије Мехај, од 17. маја 1981

58 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Шефкије Мехај, од 17. маја 1981.

59 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјаве Шефкије Мехај, Хоке Бериша, од 17. маја 1981, и Мехмета Мехаја, од 18. маја 1981.

је у друштвеном животу Албанаца имало велику важност.⁶⁰ Тахирова ванбрачна супруга Хока сведочила је да за четири године заједничког живота „ниједном није била у кући његових рођака нити су они били код њих“.⁶¹

По сведочењу супругâ, са братом Бећиром је дуго био у лошим односима. Неколико година нису говорили нити се посећивали. Нису дозвољавали ни супругама да то чине. Тек око шест месеци пред Тахирову смрт односи су се донекле поправили.⁶² Са првим комшијом, стрицем Мехметом, Тахир такође није говорио, а није дозвољавао ни супругама да то чине. Лоши односи су трајали пуних 15 година, а узрок им је била туча.⁶³ Анимозитет је био толики да на дан Тахировог убиства, након што су преживеле пуцњаву и сузавац, Шефкија и Хока нису желеле да узму ни чашу воде нити чаја у Мехметовој кући, иако су биле приморане да са децом у њој преспавају.⁶⁴ Непријатељство је било обострано, па је Мехмет након смрти Тахира и Небиха изјавио да Тахира „ниједан поштен човек не би примио у своју кућу“⁶⁵ и да би „направио банкет за њихову смрт да га није стид“.⁶⁶ Ништа бољи односи нису били ни са највећим делом остале ближе родбине, као ни са породицама две супруге, Хоке и Шефкије. Хокиног оца је претукао 1977. године.⁶⁷ Један од Тахирових рођака, Садик Меха, његове и Небихове односе са родбином и практично читавом махалом Мехај је описао као „нељудске“.⁶⁸

Као што се у „канону“ легенде о Тахиру Мехи наводи, трагичним догађајима од 13. маја 1981. претходила је пресуда Окружног суда у Митровици, из 1979. године, којом је Тахир осуђен на казну од два месеца затвора, због недозвољеног ношења оружја. Пресуда је, међутим, имала своју предисторију, која у знатној мери расветљава даље догађаје.

Тахир и Небих су 17. августа 1978. ушли у конфликт са возачем камиона испред циглане у Србици. Возач је изгубио стрпљење

60 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Шефкије Мехај, од 17. маја 1981.

61 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Хоке Бериша, од 17. маја 1981

62 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Шефкије Мехај, од 17. маја 1981.

63 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Мехмета Мехаја, од 18. маја 1981.

64 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Шефкије Мехај, од 17. маја 1981.

65 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Мехмета Мехаја, од 18. маја 1981.

66 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Информација Окружног јавног тужилаштва у Косовској Митровици у вези догађаја од 13. маја 1981. у селу Доње Преказе Општина Србица, јавни тужилац Каплан Бурути.

67 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Хоке Бериша, од 17. маја 1981.

68 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Садика Мехаја, од 17. маја 1981.

чекајући да Тахир натовари цреп на воловска кола. Неколико пута је нервозно затрубео, волови су се уплашили, отргли и оборили Небиха. Дошло је до свађе, изречене су тешке речи, а туча је спречена захваљујући радницима у циглани и брзом доласку патроле милиције. Небих је приведен, док је Тахир побегао. Испоставило се да је возач камиона био брат председника општине Србица Незира Читакуа.⁶⁹

Сутрадан, патрола милиције из Србице је дошла на Тахиново и Небихово имање и извршила претрес. Тахир је веровао да су то учинили по налогу председника општине, у знак одмазде због конфликта са његовим братом. Пронашли су два пиштоља и извесну количину муниције, за које Тахир није имао дозволу.⁷⁰ Бесан због претреса, псовао је и напао милицајце, па је приведен.⁷¹ У званичним документима је наведено да је због таквог понашања милиционер Хилми Алију био принуђен да против њега употреби палицу. Међутим, Тахир је тврдио да га је, док је био у притвору, овај милиционер тешко пребио. Шутирајући га, сломио му је два ребара.

Судија за прекршаје је Тахира због инцидента осудио прекршајном казном на 40 дана затвора. По одслужењу ове казне пуштен је на слободу. Општински суд у Србици га је потом 31. августа 1978. казнио са шест месеци затвора због недозвољеног држања оружја. Тахир се жалио, након чега је другостепени суд 7. новембра 1979. казну преиначио на два месеца затвора.

Тахир је, међутим, сматрао да је казна преоштра и да је за њу заслужан председник општине Србица Незир Читаку. Такође, тврдио је да су му милицајци из Србице током претреса украли новац, око 500.000 старих динара. Пошто није имао поверења у институције у Србици, жалио се службеницима СДБ-а у Митровици. Неколико пута је одлазио и разговарао са службеником Имером Воцом и неколицином других.⁷² Ова чињеница показала се као значајна у наставку догађаја.

Општински суд у Митровици је 29. јануара 1980. издао наредбу да Тахир Меха дође на одслужење двомесечне казне затвора. Позиву се није одазвао. Када су три месеца касније, 28. априла 1980. милицајци приметили Тахира у Србици, организована је акција како

69 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Бећира Мехаја, од 17. маја 1981.

70 Милиција је пронашла пиштоље *валтер* кал. 9 мм и *црвена застава*, кал. 7,65 мм.

71 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Преглед поднетих кривичних пријава против Тахир Мехаја из Доњег Преказа.

72 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Бећира Мехаја, од 17. маја 1981.

би га привели. У покушају привођења је учествовало пет милицајаца, Албанаца.⁷³ Према изјави Хилмија Алијуа, Тахир је одбио да пође са њима и запуцао први. Уследио је ватрени обрачун током којег је Тахир испалио најмање пет метака, док су милицајци Хилми Алију и Шаћир Демоли пуцали укупно 24 пута.

Тврдњу да је Тахир Меха пуцао први треба узети са резервом, јер је први са њим у контакт ступио Хилми Алију, за кога је Тахир тврдио да га је пребио у притвору и са којим је очигледно имао нерашчишћене односе. Из изјаве Хилмија Алијуа је уочљиво да су он и Шаћир Демоли дуго јурили Тахира, све време пуцајући, док су остала три милицајца остала иза и нису испалила ниједан метак.⁷⁴ Током пуцњаве Тахир је лакше рањен у бок, али је успео да побегне. Био је уверен да су милицајци покушали да га убију.

Због пуцњаве је против Тахира поднета пријава за покушај убиства. Окружни суд у Митровици је отворио истрагу и наложио привођење осумњиченог. Од тога дана Тахир Меха је живео као одметник. Крио се код рођака и пријатеља у околини Србице. Милицајци су му поручивали да се преда, дајући бесу да му се ништа неће догодити. Тахир је све позиве одбијао, одговарајући да не верује никома из Србице, јер су сви они под утицајем председника општине.⁷⁵

Један од посредника у покушају да се Тахир наговори на предају био је Ахмет Кастрати, кога је Тахир сматрао за пријатеља и који је већ посредовао у разрешењу свађе између Тахира и Бећира око уштеђевине.⁷⁶ Разговору код Ахмета су присуствовали Небих и Бећир Меха, за које су службеници СУП-а забележили да су очигледно у контакту са Тахиром. Отац и брат су се сложили да је за Тахира најбоље да се преда јер му је гарантована сигурност и правично суђење. Међутим, када му је брат пренео позив на предају, он је то одбио, говорећи да су милицајци покушали да га убију и да им не верује јер су они пуцали на њега и ниједан није у затвору.⁷⁷ Ахмета

73 У покушају привођења су учествовали Хилми Алију, Шаћир Демоли, Рушит Кабаши, Имер Осија и Рахим Авдија.

74 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Извештај о употреби ватреног оружја Хилмија Алијуа, 29. 4. 1980; Извештај командира станице милиције у Србици, Садрија Хамитија.

75 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Извештај о употреби специјалне јединице ССУП у хватању Мехај Тахира у Доњем Преказу, 13. 05. 1981.

76 Предају су покушали да договоре службеник СДБ-а из Глоговца Ајет Тетогу, потом службеник покрајинског СУП-а Љутвије Ајвази и заменик командира милиције у Србици Момчило Шаковић. АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Извештај Момчила Шаковића, 4. 5. 1980.

77 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Извештај о разговору са Метом Шабанијем, 5. 5. 1980.

је оптужио да је издајник и посвађао се са сестром Хајријом, која је била удата за њега.⁷⁸

Када је покушај посредовања преко Ахмета Кастратија пропао, а до милицајаца су доспеле гласине да Тахир борави у кући, 10. маја 1980. извршен је претрес његовог имања. Том приликом Тахиров отац Небих Меха је, према Шаковићевој изјави, рекао да „Тахир нема поверења у раднике милиције из Србице, плашећи се да ће га тући, већ ће то урадити (предати се – прим. П. Р.) у Кос. Митровици код неког Зорана капетана и да поверења имају више у Србе него у Албанце.“⁷⁹

Сличне изјаве касније су дали и Тахирова супруга Шефкија и брат Бећир. Шефкија је тврдила да га је отац више пута саветовао да се преда у Митровици, али да је овај оклевао.⁸⁰ Постао је екстремно сумњичав, па је у свима видео потенцијалне издајнике. Супругама је забранио да посећују своје породице и посебно да им браћа долазе у посету, плашећи се да ће га одати. Забрана је била извор честих свађа. Због тога је Тахир почео да сумња да би га и оне могле издати.⁸¹ Исте сумње развио је и према брату Бећиру. Када је једног дана у близини куће прошао милицијски аутомобил, Тахир је оптужио брата да га је издао.⁸²

Покушаји службеника милиције из Србице да приведу Тахира трајали су до почетка лета 1980. Окружни суд у Митровици је 30. априла 1980. затражио од савезног СУП-а расписивање централне потернице за привођење Тахира Мехе због покушаја убиства почињеног приликом пуцања на милицију.⁸³ То је и учињено у Гласнику ССУП-а 28. маја 1980. Када је централна потерница расписана, потрага за Тахиром је утихнула.⁸⁴ Из Окружног суда у Митровици су слали дописе СУП-у у Србици тражећи информације о поступању у Тахировом случају, али су они остајали без одговора.⁸⁵

78 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Мехмета Мехаја, од 18. маја 1981.

79 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Документ насловљен „Сигнал“, 10. 5. 1980.

80 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Шефкије Мехај, од 17. маја 1981.

81 Исто.

82 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Бећира Мехаја, од 17. маја 1981.

83 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Расписивање централне потернице за лицем, 6. 5. 1980.

84 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Извештај о употреби специјалне јединице ССУП у хватању Мехај Тахира у Доњем Преказу, 13. 05. 1981.

85 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Допис Окружног суда у Митровици општинском органу за унутрашње послове Србица, 29. 9. 1980.

Пошто милицајци нису покушавали да га пронађу и приведу, то је навело Тахира да од краја 1980. све чешће борави у својој кући. По сведочењу супругâ, спавао је увек обучен, са пиштољем крај себе, и није веровао чак ни њима да га неће издати. С временом, постајао је слободнији. Кретао се по околини, обрађивао земљу и говорио да му је милиција опростила грешку.

Ситуација се изменила 12. маја 1981. када је заменик командира станице милиције у Србици Момчило Шаковић обавестио начелника Одељења унутрашњих послова (ОУП) Зумера Хасу да је од поверљивих цивила добио дојаву да се Тахир већ неколико дана налази код куће. На основу документације се не може утврдити ко је упутио дојаву. Извесно је да је то био неко из Тахирове најближе околине. Стриц Мехмет је касније изјавио да је раније више пута обавештавао службенике СДБ-а да се Тахир налази код своје куће и да је „сво време имао жељу да се он лиши слободе што пре“.⁸⁶ Да ли је овај пут обавештење дошло од њега или од неког другог из махале, немогуће је рећи.

Убрзо по добијању обавештења да се Тахир налази код куће, из Србице су упутили депешу покрајинском секретару за унутрашње послове и затражили да се у хапшењу ангажује Специјална јединица Бригаде савезне милиције, која се налазила у покрајини од демонстрација крајем марта. Из Србице су се жалили да не располажу средствима да безбедно ухапсе Тахира, који је већ пуцао на милицију. Подсекретар ПСУП-а за јавну безбедност Бајрам Марај, као помоћ у организацији акције, упутио им је три радника ПСУП-а из Приштине⁸⁷ и једног СУП-а из Митровице,⁸⁸ са седам панцир кошуља, мегафоном и четири рефлектора. Људи и материјал су стигли у Србицу око 22.00 часа ноћу 12. маја.

За извршење хапшења је одређено укупно 13 милицајаца, командир станице милиције Садри Хамити и заменик командира Момчило Шаковић. Под окриљем ноћи неопажено су дошли до Тахирове куће и опколили је. Смернице за акцију је издао начелник ОУП-а Зумер Хасанај, док је команду имао Хамити. Милицајцима је наложио да Тахира приведу живог, без употребе силе, „јер није починио теш-

86 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Мехмета Мехаја, од 18. маја 1981.

87 Упућени су Бејтуах Алидемај, руководилац групе за сузбијање криминалитета, Хазир Кељменди, начелник Одељења за криминалистичку технику, и Мухамед Хоти, виши инспектор.

88 Упућен је оперативац Исмет Рама.

ко кривично дело“. Изричито им је затражио да му се обраћају на српском, што је милицајце зачудило. Објаснио им је да је Тахир неповерљив према Албанцима, па би могао да буде попустљивији уколико помисли да је дошла да га хапси покрајинска а не локална милиција.⁸⁹ Комисија је касније ово наређење оценила као неприхватљиво а његово образложење као неуверљиво.⁹⁰ Хамити, такође, није дао упутства о евентуалној употреби оружја, распореду током акције и коришћењу гасних бомби. Милиционерима нису дата ни наређења о поступању са другим лицима која се налазе у кући.⁹¹

Милицајци су до Тахирове куће стигли под окриљем ноћи, око 2.30. Акција је започела по мраку јер се имање налази на узвишењу и по дану је из далека могуће видети милицију како се приближава, што би Тахиру дало довољно времена за бекство. Већ тада, на самом почетку, почињен је низ грешака које су допринеле трагичном исходу.

Милицајци из Србице су знали у којој се кући Тахир налази и њу су опколили, али нису предузели мере да се обезбеде остале зграде у домету оружја, нити да се изолују лица у њима. У дворишту Тахирове куће се налазио кош за кукуруз, амбар, шупа, гостинска кућа – „ода“, као и напуштена стара кућа. Опкољена кућа налазила се у домету ватре са кућа Мехмета и Беџира Мехе, као и нешто више удаљених кућа Мује, Тафиља и Садика Мехе. Командир Садри Хамити, који је водио акцију, изјавио је да према информацијама које су имали није било очекивано да ико притекне Тахиру у помоћ, чак ни брат Беџир. Такође, изјавио је да милицајци нису знали да ли је Небих Меха наоружан.⁹²

Тахир Меха је спавао у главној, једноспратној кући, са обе супруге и четири ћерке. У мањем објекту, слепљеном уз већу кућу, спавали су Небих Меха и најстарија Тахирова ћерка Михрија. Милицајци су у једном тренутку куцали на врата одаје у којој су њих двоје спавали, на шта им је Небих одговорио да неће изаћи док не дође „неко од виших“. Након тога, нико више није обраћао пажњу на њега. Игнорисали су га, правдајући то информацијом коју су добили да је старац у лошим односима са сином и да не треба очекивати да му пружи помоћ. Када је у једном тренутку Небих покушао да изађе испред,

89 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава командира станице милције у Србици, Садрија Хамитија, од 15. маја 1981.

90 АЈ, 803, к. 1849, Извештај о околностима..., 40.

91 Исто, 5.

92 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава командира станице милције у Србици, Садрија Хамитија, од 15. маја 1981.

милицајац га је вратио унутра. За све то време, нико није проверио да ли је наоружан.

Убрзо по доласку милиције Тахир је зачуо буку у дворишту и одмах је схватио да је опкољен. Рекао је женама и деци да се спусте у приземље, док је он остао сам на спрату куће. Захваљујући уским прозорима, налик на пушкарнице, на свакој страни грађевине, могао је добро да осмотри двориште и прати кретање милицајаца.

Око 3.00 ноћу отпочели су преговори око Тахирове предаје. Нестручност и неорганизованост милицајаца је била очигледна. Наредбе у вези са употребом ватреног оружја нису биле дате. Командир Садри Хамити није знао ко од његових милицајаца има гасне бомбе нити је издао упутства за њихово коришћење. Такође, милиционери опремљени панцирним кошуљама нису добили конкретне задатке па се већина налазила ван места на којима је претила опасност.⁹³

Преговори су отпочели тако што су Садри Хамити и Момчило Шаковић на српском језику, преко мегафона, саопштили Тахиру да је опкољен и позвали га да се преда. Одговарао им је да се жив неће предати ниједном милицајцу из Србице, јер су сви они под утицајем председника општине. Рекао је да већ има две ране на телу од милиције.⁹⁴ Врло брзо преговори су се претворили у мољакање Тахира да се преда. Милицајци около куће су седели, пушили, довикивали се, запалили ватру да се угреју и хранили стоку.⁹⁵ Више лица је долазило и покушавало да утиче на Тахира. Пред кућу су доведени Јахир Рама, председник општинске организације СУБНОР-а, Зено Љута из ОК СК Србице и пензионисани заменик командира станице милиције из Србице Цветко Радојичић. Тахир им је свима одговорио да су „исувише мали“ да би могли да му гарантују сигурност и нудио да се милицајци повуку а он ће сам отићи у Митровицу да се преда.⁹⁶ Из разговора је било видљиво да Тахир своје проблеме са милицијом из Србице види као „заваду“ и да је сматрао да ништа није крив: „Ја се нисам скривао од органа, радио сам на својим њивама и нико ми ништа није урадио, односно, орао сам и нисам ништа урадио. Зашто да ме опколе.“⁹⁷ Обе жене су сведочиле да је након доласка милицаја-

93 АЈ, 803, к. 1849, Извештај о околностима..., 6.

94 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава милиционера из Србице, Ислама Рустемија, од 16. маја 1981.

95 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Извештај о употреби специјалне јединице ССУП у хватању Мехај Тахира у Доњем Преказу, 13. 05. 1981.

96 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Јахира Рама, од 18. маја 1981.

97 Исто.

ца из специјалне јединице рекао да је у дворишту „200 милицајаца“ и да је „свршено с њим“.

Током преговора Тахир је затражио да се преда извесном Зорану, раднику Службе државне безбедности из Митровице, кога је упознао када се жалио због крађе новца милицајаца из Србице. Неколико сати касније до куће је дошао Зоран Елезовић, службеник СДБ-а из Вучитрна. Међутим, Тахир је одговорио да то није Зоран кога он зна. Испоставило се да је Зоран кога је он тражио у Панчеву, па му је одговорено да њега не могу да доведу јер је погинуо у саобраћајној несрећи.⁹⁸ Тахир је потом тражио службеника СДБ-а из Митровице Имера Воцу, кога је такође виђао поводом жалбе да му је новац украден током претреса. Одговорено му је да је Воца већ неколико месеци непокретан и да се налази у болници. Тахир је потом затражио да се преда начелнику СДБ-а у Митровици Фаруку Мехметију. Он је био вољан да дође и посредује приликом предаје, међутим, покрајински секретар за унутрашње послове Мустафа Сефердини је то изричито забранио.⁹⁹ Супруга Шефкија касније је изјавила да јој се чинило да је Тахир спреман на предају, али да то никако није желео да учини са милицајцима из Србице.¹⁰⁰ Док су „преговори“ трајали, увелико се разданило, а нико од милицајаца није предузео мере заштите и онемогућио да неко евентуално заузме заседу у оближњим грађевинама.

У 7.00 ујутро начелник ОУП-а Хасанај је обавестио Бејтулаха Алидемија, руководиоца групе за сузбијање криминалитета у ПСУП САП Косова, да Тахир одбија да се преда и да се са њим у кући налазе две жене и деца. Бејтулах је у 8.00 отишао у кабинет покрајинског секретара за унутрашње полове и о ситуацији обавестио подсекретара Мараја. Заједно су потом информисали секретара Сефердинија. Оцењено је да милиција не сме да одступи и да треба обавестити Бригаду милиције савезног СУП-а која се налазила у покрајини, с обзиром на њихово искуство у таквим ситуацијама.

Подсекретар Марај је о свему телефоном известио команданта Здруженог одреда милиције Славка Стрику, који је прихватио предлог за консултације и у канцеларију подсекретара Мараја упутио команданта батаљона за специјална дејства Бригаде милиције

98 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава начелника ОУП у Србици, Зумера Хасанаја, од 18. маја 1981

99 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава подсекретара за јавну безбедност ПСУП САП Косова, Бајрама Мараја, од 20. маја 1981.

100 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Шефкије Мехај, од 17. маја 1981.

ССУП-а Франца Косија. Мало касније код Мараја је дошао и сам Стрика. Након што су обавештени о ситуацији: да је у питању криминалац који је претходне године пуцао на милицајце, да је наоружан, да се са њим у кући налазе жене и деца и да одбија позив на предају, Стрика и Коси су прихватили да се ангажује једно одељење специјалне јединице. Ова јединица је након демонстрација извела 20 акција упада и хапшења, па су сматрали да ће и ову ситуацију решити без већих проблема.¹⁰¹ Одељење је кренуло на извршење задатка у 9.30 часова.

Када је одељење специјалне јединице било спремно за покрет, Стрика је о свему обавестио заменика савезног секретара за унутрашње послове Рахмана Морину и начелника кабинета савезног секретара за унутрашње послове Војислава Одовића, коме је рекао да секретара Херљевића информисе о ситуацији. Из каснијих сведочења је било видљиво да је задатак схваћен прилично олако. Стрика је Одовићу рекао да ће „данас имати једну малу вежбицу“.¹⁰²

Сат времена касније, око 10.30, Морина је позвао Мараја и детаљно се обавестио о случају и посебно о ангажовању специјалне јединице. Испоставило се да Хрељевић није био обавештен о ангажовању јединице и да је био незадовољан због тога. Марај је питао да ли да се акција обустави, на шта му је Морина одговорио да савезни секретар то није рекао. Комисија је касније утврдила да је ангажовање специјалне јединице било неоправдано и да су снаге безбедности из Србице биле у могућности да изврше задатак.¹⁰³

Одељење специјалне јединице Бригаде ССУП-а, под командом Франца Косија, стигло је у Србицу у 10.10. У одељењу су била два хемичара, један снајпериста и седам припадника за упад у објекат. Сви су били наоружани пиштољима и аутоматским пушкама „Heskler Koch“, комплетном панцир опремом, заштитним маскама и средствима за везивање. Имали су једну снајперску пушку, две пушке за избацивање хемијских средстава, два мегафона, три рефлектора, радио-станицу и пејџинг систем. У саставу одељења је био и начелник санитета ПСУП САП Косово, лекар Славиша Добричанин и техничар ПСУП-а Андрић, који је требало да сними ток акције.

101 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава команданта Бригаде милиције ССУП-а, Славка Стрике, од 20. маја 1981.

102 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава начелника кабинета савезног секретара за унутрашње послове, Војислава Одовића, од 1. јуна 1981.

103 АЈ, 803, к. 1849, Извештај о околностима..., 39.

Франц Коси је у Србици разговарао са начелником ОУП-а Зу-мером Хасанајем. Изјаве о разговору се разликују. Коси је тврдио да је речено да су све суседне куће истражене и празне и да се у Тахи-ровој кући поред њега налазе две жене и три детета и нико други. Хасанај је тврдио да их је обавестио где се Небих Меха налази, док је Коси изричито тврдио да Небих уопште није поменут. Заменик ко-мандира Момчило Шаковић је у изјави рекао да је крај куће желео да Косију саопшти где се Небих налази, али да му је овај рекао да се склони и не смета.¹⁰⁴ Такође, Косија нико није обавестио о каракте-ру средине у коју су одлазили и чињеници да је велики део станов-ника села са непријатељством гледао на долазак савезне милиције.

Одељење под командом Франца Косија је стигло у Доње Пре-казе око 10.30 часова. Имали су упутства да ни по коју цену не угро-зе цивиле и да Тахира ухапсе користећи „тактичко-техничке мето-де“, а по потреби и хемијска средства, без употребе ватреног оружја. Из извештаја је очигледна непрофесионалност и неорганизованост милицајаца из Србице, што је и Коси уочио на лицу места. Ипак, са-моуверено је сматрао да ће акција свеједно бити успешно изведена. Чак је коментарисао да су овакве ситуације „његова специјалност“, да је акција „школски пример“ и да ће његовим људима добро доћи мало вежбе.¹⁰⁵

Након што је са начелником Хасанајем извидео Тахинову кућу и околину, направио је план упада. Одредио је двојицу хемичара да убаце гранате са сузавцем на спрат где се крио Тахир Меха, док је сам предводио једну групу од четири специјалца која је уз помоћ импро-визованих лестви требало да кроз прозор упадне код Тахира у собу. Друга група од три милицајца је требало да на исти начин упадне на други прозор, са исте стране куће. Милицајцима из Србице је ре-чено да се повуку на своје позиције и не сметају. Никаква друга на-ређења нису добили.

Акција је почела испаливањем граната са сузавцем према просторији у којој се налазио Тахир, у тренутку док је разговарао са једним милицајцем из Србице. Једна граната је убачена, док је неко-лико других ударило у оквире уских прозора и пало у двориште. Дим се брзо ширио, па су се милицајци из Србице, који су се налазили у

104 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава заменика команданта станице милиције у Србици, Момчила Шаковића, од 19. маја 1981.

105 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава подсекретара за јавну безбедност ПСУП САП Косова, Бајрама Мараја, од 20. маја 1981.

близини, разбежали. Убрзо након што је испаљена прва граната са сузавцем почела је пуцњава.

Прва група специјалаца, предвођена Косијем, успела је да уз кућу прислони лестве импровизоване од запрежних кола и почне са пењањем. Друга група је имала проблема са лествама, па нису на време ни покушали упад. Чим је зачуо испаљивање граната са хемијским средством, Тахир се појавио на прозору и запуцао. Погодио је милицајца из Србице Мухамета Селманаја, који је неопрезно стајао ван заклона, на директној линији ватре, крај дограђеног дела куће у коме се налазио Небих Меха. Скоро истовремено, припадник специјалне јединице Војо Тубић, који је покушао да се попне на спрат, пао је погођен у раме. Затетурао се, пао иза угла, где је погођен са више метака у ноге.

У тренутку када је пуцњава отпочела Небих Меха је видео како се двојица милицајаца крећу поред зграде у којој се налазио. Пуцао је кроз прозор и ранио Влада Стјепановића у руку. Други милицајац, Миланко Пејовић, на пуцње је одговорио тако што је убацио бомбу са сузавцем кроз прозор просторије. Одмах затим је пао, погођен у главу.

Сузавац је натерао Небиха Меху да изађе из куће. Покушао је да пуца у припадника специјалне јединице Радивоја Радивојевића, али је овај био бржи. Испалио је рафал, изрешетао је кундак пушке у рукама Небиха и ранио га у раме. Један од метака је погодио петнаестогодишњу Михрију, најстарију Тахирову ћерку, за коју нико није ни знао да се све време налазила у дограђеној згради са Небихом. Рањена у бок и ошамућена од сузавца, истрчала је и сакрила се у једну од споредних зграда (амбар).¹⁰⁶

У хаосу који је настао милицајци из специјалне јединице су покушавали да изврше задатак. Успели су да убаце неколико граната са сузавцем на спрат, где се Тахир налазио, али их је наизменична пуцњава натерала да потраже заклон. Бошко Палија је тешко рањен у ногу, након што је руком убацио једну хемијску бомбу на спрат куће. Погођен је и један од двојице милицајаца задужених за убацивање хемијских средстава у кућу, Самир Хасановић, док је покушавао да убаци још једну гранату кроз прозор. О степену хаоса који је настао сведочи потез Франца Косија, који је у једном тренутку морао да подигне шлем на аутоматској пушци, изнад заклона, како би оценио

106 АЈ, 803, к. 1849, Извештај о околностима..., 22.

одакле долазе меци.¹⁰⁷ Био је сигуран да пуцњи долазе са још неког места, осим са спрата куће где се налазио Тахир, па је са још једним милицајцем убацио пар димних бомби у амбар, сумњајући да се тамо налази још један нападач.¹⁰⁸

За то време Тахирова кућа се потпуно испунила димом. Зачули су се женски повици „Погинуо Тахир, погинуо Тахир!“¹⁰⁹ Врата су се отворила и напоље су истрчале две Тахирове жене и троје деце. Били су ошамућени од сузавца. Шефкија је изнела двогодишњу Хокину ћерку Букурије, која је и даље била у колевци. Најмлађа ћерка Саља, осмомесечна беба, остала је у другој колевци, у јаслама.¹¹⁰ Жене и девојчице су склоњене даље од места окршаја.¹¹¹ Затражиле су да им допусте од оду код Бећира. Није им дозвољено, а оне су одбиле да иду код Мехмета, због лоших породичних односа. После неког времена, ипак су биле приморане да се склоне у његову кућу, где су преспавале. Лоши односи ни тада нису превазиђени па су жене сведочиле да су дозволиле деци да узму хране и чаја, а да оне нису желеле да то учине.

Док су полицајци прихватили жене и децу, рањени Небих је ушао у кућу и за собом затворио врата. Више сати касније, око 18.30, у дворишту се појавила Михрија Меха, рањена у кук. Милицајци су је прихватили и одвели у болницу у Митровици.¹¹²

Када су милицајци коначно успели да се прегрупишу, пребројали су тројицу мртвих припадника специјалне јединице,¹¹³ једног мртвог милицајца СУП-а у Србици¹¹⁴ и двојицу рањених специјалаца¹¹⁵. Акција је обустављена. О губицима су одмах обавештени покрајински секретар за унутрашње послове Мустафа Сефердини и савезни секретар Херљевић. Потом су обавештени и председник Покрајинског комитета Савеза комуниста Косова Вели Дева и председник Председништва САП Косова Џавид Нимани. Договорено је да на лице ме-

107 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава команданта Батаљона специјалне милиције ССУП-а, Франца Косија, од 18. маја 1981.

108 АЈ, 803, к. 1849, Извештај о околностима..., 21.

109 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава милиционера из Србице, Рахима Авдиуа, од 16. маја 1981.

110 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Шефкије Мехај, од 17. маја 1981.

111 АЈ, 803, к. 1849, Извештај о околностима..., 21.

112 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава вишег инспектора Бајрама Абазија, дата 19. маја 1981.

113 Убијени су Војо Тубић, Миланко Пајовић и Салих Хасановић.

114 Убијен је Мухамет Селманај.

115 Рањени су Владо Стјепановић и Бошко Палија.

ста хеликоптером одлете командант Здруженог одреда Стрика и покрајински подсекретар за јавну безбедност Марај.

Након што је обавештен о неуспешном покушају привођења Тахира Мехе, савезни секретар за унутрашње послове Херљевић је наложио да се акција мора окончати и да више ниједан живот припадника снага безбедности не сме бити изгубљен. Рекао је да се кућа сруши ако треба, без обзира што се унутра налази дете, али да више ниједан милицајац не сме страдати.¹¹⁶ Покрајински секретар Сефердини упозоравао је да акцију морају окончати до ноћи, јер се плашио да постоји опасност да милиција буде нападнута са више страна. Командант Бригаде милиције ССУП-а Славко Стрика касније је сведочио да је тада први пут чуо у каквој се средини налазе.¹¹⁷

Одлучено је да се јачим снагама блокира читаво место. Из Митровице је пребачено 30 припадника Бригаде милиције ССУП-а. Појачање је упућено и из Приштине, одакле је стигло шест припадника специјалне јединице покрајинског СУП-а. Затражено је да из Србице дође још милиционера, како би се блокирала околина имања. Територијална одбрана Србице је добила наређење да блокира шири простор махале.¹¹⁸

Нова акција је отпочела у поподневним часовима. Присуствовали су истражни судија и окружни јавни тужилац из Митровице, председник Комитета за ОНО и ДСЗ Србице и председник Скупштине општине Србица.

Одлучено је да се упад у кућу припреми уз помоћ два оклопна транспортера, „ТАБ71“. Из њих су у кућу убачене нове гранате са сузавцем. Потом је из тешких митраљеза на транспортеру пуцано према отворима куће. Пошто се плач бебе повремено чуо, покушали су да ако је могуће сачувају живот детета у приземљу, па је пуцано само по спрату и крову куће. Грађевина је оштећена али већих пукотина и даље није било. Кућа се напунила хемијским средствима, али Тахир и даље није излазио. Повремено је одговарао на ватру. Франц Коси је према спрату куће бацио више ручних бомби. Једна је, неексплодирана, пала у двориште. У једном тренутку, око 18.00, милиционерима се учинило да је неко пуцао из шупе у дворишту, након чега је она срушена транспортерима.

116 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава команданта Бригаде милиције ССУП-а, Славка Стрике, од 20. маја 1981.

117 Исто.

118 АЈ, 803, к. 1849, Извештај о околностима..., 24.

Око 19.00 из куће се већ неко време нису чули гласови нити пуцњи. Завладало је уверење да су Тахир и Небих вероватно убијени. Покушано је разваљиване врата, и том приликом је рањен у око милицајац из специјалне јединице покрајинског СУП-а Јован Милачић.¹¹⁹ Био је то знак да је Тахир још увек жив.

Када су остали без других опција, Коси и Стрика су одлучили да транспортером сруше врата и зид куће и тако продру у грађевину. План је био ризичан јер су сумњали да кућа има подрум или бункер, у коме се Тахир крио и у који би оклопно возило могло да упадне. Такође, постојала је могућност да транспортер остане заглављен када пробије врата куће. У недостатку других решења, у сам сумрак, одлучили су да спроведу план. Транспортер је ударио у зид куће и пробио у њему рупу. Непосредно пре удара, милицајци у транспортеру су осетили потрес јер је Тахир бацио бомбу на њих али није успео да значајније оштети транспортер. Када је пробијен зид, кроз прашину и шут, Тахир Меху је излетео напоље и почео да бежи ка мраку. На удаљености од 48 метара од куће наишао је на заседу. Убијен је из аутоматске пушке.

О уверености милицајаца да постоји још један нападач, осим Тахира и Небиха, сведочи следећи потез. Након што се транспортер повукао, учинило им се да је неко пуцао из једне од помоћних грађевина. Убацили су у њу прво хемијску бомбу па потом ручну гранату и потом ушли у њу. Била је празна.¹²⁰

Тек тада, више од 20 минута након Тахирове ликвидације, ушли су у главну кућу. Небиха Меху су затекли у седећем положају. Према извештају, стекли су утисак да се спрема да пуца, због чега је ликвидиран. Касније је утврђено да је био рањен у раме. У дну просторије, у јаслама, пронађена је неповређена беба Саља, која је пренета у болницу у Митровици.¹²¹

Ликвидацијом Тахира и Небиха Мехе акција је окончана. Поред њих, током акције су убијена још четворица полицајаца док су тројица рањена. Комисија, коју је већ сутрадан формирао савезни секретар за унутрашње полове Херљевић, покушала је да расветли околности погибије милицајаца.

119 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава милицајаца специјалне јединице ПСУП САП Косово, Јована Милачића, од 27. маја 1981.

120 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава команданта Батаљона специјалне милиције ССУП-а, Франца Косија, од 18. маја 1981.

121 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава заменика командира посебне јединице милиције ПСУП-а, Нуредина Ибишија, од 14. маја 1981.

Током наредних дана саслушано је 21 лице. Извршен је темељан претрес кућа у околини. Претражено је пет кућа у махали Мехај и три куће у селу Врбовец, у општини Глоговац.¹²² На кући Мехмета Мехаја је уочено да је током сукоба неколико црепова на крову било подигнуто и да се одатле савршено видело попрште акције. Неколико дана касније, црепове је неко вратио у првобитни положај.¹²³ Да ли је то било место са кога је пуцао још неко осим Тахира и Небиха остало је неутврђено. Тахиров стриц Мехмет и брат Бефир приведени су, али су после три дана пуштени. Мехметов алиби је темељно проверен због сумње да је пуцано са његове куће.

У извештају Комисије је детаљно наведено више чињеница које упућују на то да је постојао још један нападач. Чланови комисије су закључили да је Тахир Меха убио Мухамета Селманаја, из пиштоља, и Салиха Хасановића, из пушке. Такође, утврђено је да је Небих Мехај ранио Влада Стјепановића.

У извештају се даље наводи да је Војо Тубић погођен у раме зрном калибра 9 мм „са великог одстојања“. Тубић се, иза Франца Косија, пео импровизованим мердевинама према прозору на спрату где се налазио Тахир Меха. Када је пао на земљу, рањен, Тубић се затетурао и пао иза угла куће. Обдукцијом је утврђено да је поред ране у рамену погођен и више пута у ноге. У налазу је закључено да је погођен из три различита оружја.

Миланка Пејовића је убио рикошетирани метак, који га је погодио у главу, након што је бацио гранату са сузавцем у просторију из које је Небих Меха пуцао на Влада Стјепановића. Није утврђено ко је испалио смртоносни метак. Бошко Палија је рањен у ногу након што је убацио у кућу хемијску гранату и сакрио се иза ограде. Такође није утврђено ко га је ранио.

Након вештачења је донесен закључак „да је Мехај Тахир убио два милицајца а Мехај Небих ранио једног, док су други погинули и рањени – према месту на коме су се налазили и положају рана – били ван нишанске линије оружја са којима су располагали Тахир и Небих“.¹²⁴ Комисија је утврдила да су „на лицу места, осим Мехај Тахира и Мехај Небиха, дејствовали и други за сада непознати против-

122 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Извештај о употреби специјалне јединице ССУП у хватању Мехај Тахира у Доњем Преказу, 13. 05. 1981.

123 АЈ, 803, к. 1849, Извештај о околностима..., 28–29.

124 Исто, 41.

ници, због чега је и дошло да за врло кратко време погине 4 и буде рањено 2 милиционера.¹²⁵

Међутим, једна чињеница говори у прилог тврдњи да других, непознатих нападача није било. Да је неко из домаћинства Бећира и Мехмета Мехе, или евентуално неко од комшија из махале Мехај, заиста прискочио у помоћ Тахиру и пуцао на милицајце, данас би међу Албанцима био слављен и о њему би се говорило као о хероју. Може се претпоставити да би учесник пуцњаве ћутао до завршетка рата 1999, због страха од одмазде српске полиције. Међутим, након рата, мистериозни нападач или неко од чланова његове ближе породице би испричао пуну верзију догађаја. Таквих тврдњи није било. Та чињеница, као и изјаве милиционера из Србице да нису чули и видели пуцње са других кућа говоре у прилог тврдњи да су за убиства и рањавања свих милицајаца ипак одговорни Тахир и Небих Меха, а да је извештај Комисије написан тако да замаскира велике пропусте који су начињени. У извештају је уочљива тенденција да се сва кривица за трагични исход акције свали на одговорне из Србице и прикрију пропусти које су направили Франц Коси и други из специјалне јединице ССУП-а.

Извештај и сакупљена документација, међутим, потпуно разоткривају друге делове легенде о Тахиру Мехи. Супротно много пута поновљеној тврдњи у легенди, ангажовања јединица ЈНА није било. Након убиства милицајаца неколико десетина припадника ТО из Србице је учествовало у блокади ширег простора махале. Мобилизација ТО је текла споро и неорганизовано, па руководиоци на лицу места до краја акције нису имали податак колико је припадника ТО мобилисано и да ли су заиста запосели шире подручје махале.¹²⁶

У акцији нису коришћени тенкови, већ два оклопна транспортера „ТАБ71“. Хеликоптери, који се такође помињу, коришћени су за транспорт рањеника и пребацивање људства након неуспеха првог покушаја упада у кућу. У поподневним сатима на лице места су дошли командант Здруженог одреда Славко Стрика и покрајински подсекретар за јавну безбедност Бајрам Марај. Акцијом је све време оперативни руководио Франц Коси. Савезни секретар Фрањо Херљевић није долази у Доње Преказе, што је још једна честа тврдња у легенди о Тахиру Мехи.

125 Исто, 42.

126 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава команданта Бригаде милиције ССУП-а, Славка Стрике, од 20. маја 1981.

Тврдње да је акција организована као демонстрација силе на Дан безбедности такође су потпуно погрешне. Сама чињеница да се акција одвијала на празник јединица безбедности је компликовала њено извршење. Савезни секретар за унутрашње послове Херљевић, покрајински секретар Сефердини, командант Здруженог одреда Стрика, подсекретар Марај и други руководиоци имали су бројне унапред заказане пријеме и друге обавезе тим поводом, што је довело до проблема у комуникацији. Ангажовање специјалне јединице је договорено без знања Херљевића, супротно договореној процедури.¹²⁷ Због пријема и различитих обавеза руководиоца у Приштини и Београду њихова комуникација је током читавог дана била отежана.

Погрешна је и тврдња о десетинама мртвих милицајаца које су наводно убили Тахир и Небих Меха. У акцији су страдала четири полицајца и рањена три. Поверљив карактер извештаја у коме се ово наводи, који је достављен само малом броју људи у највишим безбедносним телима државе, показује да није било никаквог заштивања. Имена погинулих и рањених милицајаца су објављена у штампи на српском и албанском језику.¹²⁸ У децембру 1981. савезни секретар за унутрашње послове Фрањо Херљевић доделио је одликовања породицама петорице милицајаца страдалих на Косову током 1981. године. Четворица су убијена у селу Доње Преказе, док је пети, Ибрахим Абази, страдао 2. априла у Приштини током демонстрација Албанаца.¹²⁹

Документација случаја даље показује да је читав легенда о пиштољу Азема Бејте потпуно измишљена. Приликом претреса Тахировог и Небиховог имања 1978. полиција је одузела два пиштоља. У питању су били „валтер“ кал. 9 милиметара и „црвена застава“ кал. 7,65 милиметара. Производња оба пиштоља је започела деценијама након убиства Азема Бејте 1924. године, па оружје није могло припадати њему. Пиштољ из кога је Тахир пуцао на милицајце 1980. и који је користио 13. маја 1981. био је „застава“ М70А, тзв. „дуга деветка“, чија производња је такође започела тек након Другог светског рата, током шездесетих година.

127 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава заменика савезног секретара за унутрашње послове, Рахмана Морине.

128 „Në Prekazin e Ulët u vranë katër e u plagosën tre milicë“, *Rilindja*, 15. 5. 1981; „Како су погинули милиционери“, *НИН*, 24. 5. 1981.

129 АЈ, Фонд 112, Танјуг, 771 L-8202, Фрањо Херљевић примио родбину милиционера погинулих на Косову, 16. 12. 1981.

Извештај јасно показује да је до читавог случаја дошло због насилне Тахирове природе и личне размирице између њега и породице председника општине, у коју се потом укључио милицајац Хилми Алију. Досијеи Тахира и Небиха Мехе показују да њих двојица нису одржавала везе са албанским сепаратистичким покретом у читавом периоду након Другог светског рата. Такође, иако су Тахиров брат Бећир и стриц Мехмет током педесетих хапшени због веза са непријатељским групама и јатаковања, у евиденцији СДБ-а није било никаквих назнака да су њих двојица и даље на било који начин били повезани са сепаратистичким покретом.

Ни у једној од изјава није поменуто да је Тахир током борбе са милицијом поменуо положај Косова у Југославији, априлске демонстрације нити је изнео било какав захтев са националном тематиком. У изјави подсекретара покрајинског СУП-а Мараја изричито стоји да је обавестио команданта Здруженог одреда Славка Стрику „да случај није везан за акцију коју водимо (мисли се на демонстрације)“.¹³⁰

Супротно устаљеним тврдњама у легенди о њему, Тахир током акције није исказао никакво непријатељство према Србима. Управо супротно, захтевао је да се преда Зорану, Србину, службенику СДБ-а из Митровице, или да му омогуће да се преда у Митровици или Београду. Током месеци који су претходили случају Тахир је више пута поручивао локалним милицајцима да се жив неће предати Албанцима, јер је сматрао да су сви они под утицајем председника општине Србица. Због тога је чак наређено да му се милицајци из Србице, већином Албанци, обраћају на српском, а не на албанском. Све наведено упућује на то да у читавом случају није било националне димензије. У обимном материјалу нема ниједног доказа да се Тахир уопште интересовао за националне теме.

Коначно, документа доводе у питање наводну заклетву Шабана, Адема и Хамзе Јашарија над гробовима Тахира и Небиха. Према сведочењу више чланова породице Меха, сахрана је обављена два дана након што су убијени. Присуствовало је око 30 Албанаца, већином родбине.¹³¹ Тела убијених су била смештена у кућу Мехмета Мехе а потом су, уз присуство хоџе, пренесена на гробље у махали и сахрањена. Бећир и Мехмет су се за време сахране налазили у притвору, па је најстарији мушки Тахиров сродник на сахрани био Бећи-

130 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава подсекретара за јавну безбедност ПСУП САП Косова, Бајрама Мараја, од 20. маја 1981.

131 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Насера Мехаја, од 19. маја 1981

ров син Насер. Више Тахирових сродника је сведочио да их је управо Насер позвао на сахрану. Поподне, на ручку после сахране, појавили су се Бећир и Мехмет.¹³² Нико од рођака који су присуствовали сахрани није поменуо име Шабана Јашарија и његове синове, било као организаторе било као присутне на сахрани. У ствари, на око 500 страница документације њихова имена се не помињу ниједном. Због свега наведеног, може се рећи да је мало вероватно да се њихова наводна заклетва на сахрани Тахира и Небиха Мехе заиста догодила.

Након демонстрација и покушаја побуне Албанаца на Косову 1981. године отпочело је стварање култа „хероја“ и „мученика“ који су се жртвовали у борби за националну ствар. Култ је постао снажно средство мобилизације присталица и оруђе за радикализацију побуне маса. Судбина „мученика“ је била аргумент против сваке помисли на компромис са Србима.

Случај Тахира Мехе речито сведочи о начину на који је култ грађен. Мит о „мученичкој смрти“ Тахира и Небиха Мехе је већ крајем осамдесетих постао снажно средство мобилизације нових присталица сепаратистичког покрета. До данас, он је постао део идентитета Албанаца са Косова, угаони камен покушаја изградње косовске државности. Чињенице говоре да је садржина мита на нивоу легенде и да су стварни догађаји у великој мери били супротни касније формираној причи. Тахир Меха није био албански националиста којег су убили српски агресори због његове борбе за независност. Био је син заосталог, бруталног поднебља, кога су то поднебље и његови окамењени обичаји убили.

Резиме

Прича о Тахиру Мехи (1943–1981) постала је једна од модерних легенди Албанаца са Косова. Око његовог живота и смрти је исплетен мит, који је потом уграђен у темеље албанског сепаратистичког покрета и покушаје изградње државности Косова. О Тахировој борби против Срба певају се песме и пишу књиге. Његова кућа и гроб су постали места националног ходочашћа. Улице у пет градова на Косову носе његово име. Док је легенда о „стогодишњој борби породице Меха“ постала део албанског идентитета, за Србе је име Тахира Мехе скоро потпуно непознато.

132 АЈ, 803, к. 1849, Прилог 1: Изјава Тафиља Мехаја, од 18. маја 1981.

Позадину мита о Тахиру Мехи је могуће расветлити на основу документације сачуване у Архиву Југославије, у Фонду Председништво СФРЈ. Више од 500 страница материјала је прикупљено током рада Комисије Савезног секретаријата за унутрашње послове са циљем да се расветле догађаји од 13. маја 1981. у селу Доње Преказе, у Дреници (САП Косово). Тога дана, приликом покушаја привођења Тахира на одслужење двомесечне казне затвора, у оружаном окршају убијена су четири милицајца савезне специјалне јединице, тројица су рањена, а страдали су и Тахир и његов отац Небих.

Документа откривају позадину мита – иза херојске легенде стоји прича о свађама и насиљу дубоко утканим у свакодневни живот заостале заједнице. Тахир Меха није пуцао на полицајце због мржње према Србима. Управо супротно – био је уплашен од албанских полицајаца из свог града и захтевао је да се преда само Србима. Током читавог покушаја хапшења и оружаног окршаја ниједном није поменуо албанске националне циљеве. Ове и још многе друге чињенице скријене су иза херојског мита који је након Тахирове смрти изграђен.

Sources and Literature

- Arhiv Srbije. Fond 112, Tanjug.
- Arhiv Jugoslavije: Fond 803, Predsedništvo SFRJ, Savezni savet za zaštitu ustavnog poretka; Fond 212, Savezni sud.
- Bislimi, Mehmet. *Këtu i thonë Drenicë. Tahir Meha – Monografi*. St. Gallen: Shoqata Kulturore Shqiptare Mëhmëdheu, 2004.
- Vukadinović, Igor. „Autonomija Kosova i Metohije u Srbiji 1945–1969“. Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za istoriju, 2020. (Cyrillic)
- Dimić, Ljubodrag, Đorđe Borozan. *Jugoslovenska država i Albanci*, tom 1–2. Beograd: Službeni list SRJ, Arhiv Jugoslavije, Vojno-istorijski institut, 1998–1999. (Cyrillic)
- Dimić, Ljubodrag, Đorđe Borozan. „Političke i bezbednosne prilike na Kosovu i Metohiji u prvoj polovini 1920. godine“. *Istorija 20. veka 1–2/1999*, 89–104.
- Imami, Petrit. *Srbi i Albanci kroz vekove*, tom 1. Beograd: Samizdat B92, 2016.
- „Kako su poginuli milicioneri“. *NIN*, 24. 5. 1981. (Cyrillic)
- Keçmezi-Basha, Sabile. *Qëndresa shekullore e familjes – Tahir Meha*. Prishtinë: Instituti i Historisë „Ali Hadri“, 1995.
- Kostovicova, Denisa. *Kosovo. The politics od identity and space*. London: Routledge, 2005.

- Maliković, Dragi. *Kačaćki pokret na Kosovu i Metohiji 1918–1924*. Leposavić – Kosovska Mitrovica: Institut za srpsku kulturu Priština/Leposavić, Filozofski fakultet u Kosovskoj Mitrovici, 2005. (Cyrillic)
- „Në Prekazin e Ulët u vranë katër e u plagosën tre milicë“. *Rilindja*, 15. 5. 1981.
- Tertsch, Herman. „Los herederos de Tahir Meha“, *El Pais*, 31. 3. 1989.

- Biografija Tahira Mehe (srb, eng, alb). Datum pristupa 21. 12. 2020. https://en.wikipedia.org/wiki/Tahir_Meha
- „Nipi i dëshmorit Tahir Meha, Albani, luan kundër Serbisë, në Beograd“. Datum pristupa 22. 12. 2020. <http://illyriapress.com/nipi-deshmorit-tahir-meha-albani-luan-kunder-serbise-ne-beograd/>
- „Kryeministri Haradinaj: Prekazi bashkon shumë histori për shqiptarët“. Datum pristupa 22. 12. 2020. <https://kryeministri-ks.net/kryeministri-haradinaj-prekazi-bashkon-shume-histori-per-shqiptaret/>
- „Tahir Meha i pamposhtur në kullën e tij“. *RTK*, 2013. Datum pristupa 21. 12. 2020. https://www.youtube.com/watch?v=CLMSKa_RBJE&t=182s

SUMMARY

Petar Ristanović

TWO SIDES OF THE KOSOVO ALBANIANS' NATIONAL STRUGGLE
MYTH – THE CASE OF TAHIR MEHA

ABSTRACT: The goal of this paper is to shed light on the circumstances surrounding the murder of four and wounding of three members of the Yugoslav Federal Militia Special Unit on May 13, 1981, in the village of Donje Prekaze in Drenica (SAP Kosovo). An attempt to bring Tahir Meha to serve a two-month prison sentence turned into an exchange of fire during which Tahir and his father Nebih were killed. In the years that followed a myth has been spread among Albanians about the life and heroic death of Tahir Meha, which was then built into the foundations of the Albanian separatist movement and attempts to build the statehood of Kosovo. Extensive archival material collected after the skirmish reveals the true events behind the myth.

KEYWORDS: Tahir Meha, Donje Prekaze, SAP Kosovo, Kosovo issue, demonstrations in Kosovo 1981, Adem Jashari

The story of Tahir Meha (1943–1981) became a modern legend among Albanians from Kosovo. A myth was fabricated around his life and death, which was then built into the foundations of the Albanian separatist movement. Songs and books were written about Tahir's fight against Serbs. His house and grave became places of national pilgrimage. As many as five cities in Kosovo named their streets after him. While the legend of a "century-long struggle of the Meha family" has become a legend among Albanians, the name of Tahir Meha is completely unknown to Serbs. The background of the myth can be clarified based on the documentation preserved in the Archives of Yugoslavia, in the fund of the Presidency of the SFRY. More than 500 pages of documents were obtained and written during the work of the Committee formed by the State Secretariat for Internal Affairs to shed light on the events of May 13, 1981, in the village of Donje Prekaze, in Drenica, SAP Kosovo. On that day four police officers were killed and three wounded during the attempted arrest of Tahir Meha, before Tahir and his father, Nebih Meha, were also killed. The

documents reveal the other side of the myth – that behind the heroic legend lies a story about quarrels and violence deeply embedded in everyday life of a backward community. Tahir Meha did not shoot at the police because of his hatred of Serbs. On the contrary – he was afraid of Albanian policemen from his hometown and demanded to surrender only to Serb officers. During the siege, he didn't even mention Albanian national goals. These are only two of many facts that were hidden and distorted for a heroic myth to be written.